

A magyar nyelv a világban

KÖSZÖNTJÜK A 75 ÉVES POMOGÁTS BÉLÁT,
AZ EURÓPAI UTAS SZERKESZTŐBIZOTTSÁGI
ELNÖKÉT.

A magyar nyelv múltja, jelene és jövője egyszersmind a magyarság múltja, jelene és jövője: egy történelmi nemzet és egy kultúra jövője, amely, hitünk szerint, alkotórésze annak a kulturális közösségnek, amelyet Európaként ismerünk. Akik a történelem során nem egy alkalommal, nem éppen indokolatlanul, veszélyeztetettnek látták a magyar nép sorsát, rendre a magyar nyelv fennmaradásának esélyeivel is küszködtek. Hadd utaljak a „távolabbi” múltból Széchenyi Istvánra, Wesselényi Miklóusra, Kölcsey Ferencre és Vörösmarty Mihályra, a „közelebbiből” Ady Endrére, Babits Mihályra, Németh Lászlóra, Illyés Gyulára.

Hadd idézzek most csak egyetlen költői művet, Kölcseytől a *Zrínyi második énekét*: „más hon áll a négy folyam partján, / Más szózat és más keblű nép, / S szebb arcot ölt e föld kies határa, / Hogy kedvre gyúl, ki bájkörebe lép.” Bevallom, az utolsó két sor engem mindig zavarba ejtett, mintha Kölcsey a magyar nyelv és a nemzet végpusztulásában látta volna az országterület felvirágzásának előzményét. Meglehetősen iszonytató gondolat, idáig csak a magyarság legnagyobb ellenségei jutottak el: milyen nagynak kellett lennie a kétségbeesésnek, hogy a *Himnusz* költője idáig jutott! Ez a zárószakasz, bizony, a végső kétségbeesés műve, nem egyedül a költő korabeli írásai közül. Hadd utaljak csupán az idézett verssel szinte egy időben írott, dél-amerikai környezetben játszódó *A ferrói szent fa* című (különben töredékben maradt) elbeszélésére. Ennek előszavában olvasom a következőket: „az ember (...) remél, vagy ha nem remél is, ismét meg ismét próbát tesz, mert kínjai nyugtot nem hagynak. Ily lélekállapotban írárok le e történetet, miből látni fogjátok, hogy századok előtt is, az atlanti tenger messze hullámai közt is osztott a sors csapásokat a népnek, melynek elsüllyedését örök végzései közé előre beírta.”

A *Zrínyi második éneke* a reformkor történetének és a költő személyes történetének egyik drámai mélypontján született: 1838 nyarán, midőn a császári hatalom arra az elhatározásra jutott, hogy a magyarországi reformtörekvéseket rendőri erőszakkal kell megfékeznie. Ebben az időben vetették börtönbe az „országgyűlési ifjakat”, majd Kossuth Lajost, végül

Wesselényi Miklóst, akivel a költő személyes barátságban állott (és aki elsőként ismerkedhetett meg a nevezetes költeménnyel). A *Zrínyi második éneke* a kétségbeesés szülötte. Ilyen kétségbeesésre, fájdalom, nem egyszer adott komoly okot a magyar történelem. Annak ellenére, hogy folyamatosan meggyőzhetett bennünket arról is, hogy a magyar nyelv „halála” (amelyről annak idején Herder nevezetes „jóslata” olyan riasztó képet festett) sohasem bizonyult valószínű lehetőségnek, mint ahogy most sem az.

Nyelvünk (egy nagyjából évtizedes statisztika tanulsága szerint) tulajdonképpen igen előkelő helyet foglal el a világ nyelvei között. Eszerint a földkerekségen tizenkét olyan nyelv létezik, amelynek több mint százmillió használója van: az első természetesen (a maga több mint egymilliárdos nagyságával) a kínai, ezt követi az angol (természetesen nem csak Nagy-Britannia, hanem az Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália és számos egykori afrikai brit gyarmat nyelvével), majd a hindi, a spanyol, az orosz, az arab, a bengáli, a portugál (nagy részben Braziliában), a maláj-indonéz, a japán, a német és a francia. További tíz nyelvet ötvenmilliónál többen beszélnek, majd további harmincnégy nyelvet tízmilliónál több ember használ. Ezek közé tartozik a maga nagyjából tizenegymillió közösségével a magyar nyelv, amely így a nyelvek sorában a negyvenkettedik helyet foglalja el. (Az elmúlt tíz év valószínű átrendeződései következtében nyilván ennél egy-két hellyel lejjebb csúszott.) Ha figyelembe vesszük azt a megállapítást, miszerint a földkerekségen (a felmérés idején) nagyjából három ezer nyelv volt található, a negyvenkettedik (vagy éppen negyvennegyedik) helyezés nem tekinthető kedvezőtlennek.

Mondhatjuk, több ezer olyan nyelv él a világban (például Afrikában, Dél-Amerikában és Óceániában), amely jóformán a kihalás szélén áll, néhány évtized múltán ezeket már csak a nyelvtörténetírás fogja számon tartani. (Szomorú módon ilyenek a legkisebb finnugor nyelvek is: a liv, a vót, a vepsze, a hanti és a manysi – ez utóbbi kettő legközelebbi rokonaink.) A magyar nyelv nem ilyen, mégis azt kell mondanunk, hogy helyzete veszélyeztetett, minthogy a mögöttünk lévő évszázad mostoha történelmi folyamatai következtében igen sokat veszített erejéből és szerepéből. Szeretnék néhány példát említeni. Az első világháború idején a Kárpát-medencében (vagyis a történelmi Magyarországon) nagyjából tíz és félmillió magyar élt (ehhez járult hozzá a Romániában, vagyis Moldvában élő száz vagy százötvenezer csángó-magyar és az osztrák igazgatás alatt álló Bukovinában élő néhány tízezernyi székely-magyar). Ugyanebben az időben Romániában (vagyis a Regátban), Erdélyben, illetve egész Magyarországon, Besszarábiában (vagyis a cári Oroszországban) és Bukovinában nagyjából ugyanennyi román volt található. A magyarországi szlovákok létszáma ekkor kétmillió körül, a szerbeké pedig félmillió alatt volt.

A trianoni (majd az ezt mintegy megismétlő párizsi) határmódosítások következtében 1920-ban nagyjából 3,5 millió magyar (1,9 millió Erdélyben, a Bánságban és a Partiumban, 1,1 millió a Felvidéken, félmillió a Délvidéken) került a szomszédos államok fennhatósága alá. Vagyis a magyarság állományának nagyjából egyharmada jutott kisebbségi sorba - mindenekelőtt ez a drámai helyzet okozta a két világháború közötti korszak határrevíziós törekvéseit, amelyek az 1938 és 1941 közötti visszacsatolásokkal (a Felvidék déli peremterületének, Kárpátaljának, Észak-Erdélynek és a Székelyföldnek, végül a Délvidéknek a visszacsatolásával) ideiglenesen révbe értek (és közel hárommillió magyarral növelték a megnagyobbodott ország lakosságát), hogy aztán a vesztes háború (egyáltalán, a háborúba lépés igen rosszul felmért következményei) véglegesen helyreállítsák a trianoni határokat.

A Kárpát-medencében (jelenleg nyolc országban) élő magyarság az elmúlt hat évtizedben drámai veszteségeket szenvedett. A magyarság nagy tömegeinek áttelepülésre kényszerítése és a mindenütt tapasztalható mesterséges, nemegyszer erőszakos elnemzetlenítés és asszimiláció következtében ma csupán nagyjából tizenkét és félmillió magyar él a Kárpát-medencében: Magyarországon tíz-, Erdélyben másfél millió, Szlovákiában hatszáz-, a Vajdaságban háromszáz-, Kárpátalján százezer – és ha számításba vesszük azo-

A KeKI két Kazinczy szimpóziumának előadói: Pomogáts Béla és Miskolczi Ambrus, középen Cservenka Judit, az estek moderátora

kat is, akik a népszámlálások alkalmával óvakodnak bevallani magyar identitásukat, akkor is legfeljebb tizenhárom-tizenhárom és félmillió magyarral számolhatunk. A térségben időközben a románság létszáma huszonhárom-huszonnégy, a szlovákoké négy, a szerbeké közel tizenegy (ezen belül a vajdasági szerbeké közel kettő) és az ukránoké (ruszinoké) egymillió fölé emelkedett. Ennek a növekedésnek a hátterében részben a migráció, igen nagy részben azonban a magyar nyelvű lakosság (tervszerűségekre valló) asszimilációja áll. Meg persze a magyarországi demográfiai mutatók katasztrofális helyzete. (A magyarság elnemzetlenítésének kilenc évtizedes múltra visszatekintő állami stratégiája áll a nagy port kavart új szlovákiai nyelvtörvény mögöttes terében is.) A közép-európai térségben élő nemzetek nagyjából megkétszerezték állományukat, miközben a magyarság száma legfeljebb negyedével emelkedett. Egy nagy történelmi teljesítményeket és nagyszerű nemzeti kultúrát felmutató nép a veszélyeztetett nyelvi közösségek közé került, akárcsak oroszországi rokonai.

A jelenkori magyarság különleges régióját jelenti a nyugati világban élő magyar diaszpóra, amely a tizenkilencedik század utolsó negyedében megindult nagyarányú kivándorlást követően mindig néhány százezer fővel gyarapodott, általában a kedvezőtlen történelmi fordulatok következtében. Így a harmincas évek végén, a negyvenes évek elején – a szélsőjobb oldali mozgalmak fenyegető terjeszkedése miatt; a második világháború végén – a közeledő szovjet csapatok elől; 1947–1949-ben – a kommunista hatalomátvétel következtében; végül 1956 és 1957 fordulóján – a forradalom leverését követően. Ez a diaszpóra maga közel egymillió etnikai veszteséget jelentett. Az Észak- és Dél-Amerikában, Ausztráliában és Nyugat-Európában új hazát kereső magyarok nagyrészt ki voltak szolgáltatva az asszimiláció hatásának. Így is él

ma a nyugati világban több százezer magyar: az Egyesült Államokban nagyjából hat-hétszázezer (de nem egymillió hétszázezer, miként ezt még nemrég is többen állították – ez ugyanis a magyar származásúak, de nem a magyar identitásúak és anyanyelvűek vagy szüleik anyanyelvét használók száma). Ugyancsak százezres nagyságrendben élnek magyarok Németországban, Ausztriában és Dél-Amerikában és tízezres nagyságrendben Franciaországban, Olaszországban, Hollandiában, Belgiumban, a skandináv országokban és Ausztráliában. Valójában a magyarok az egész földgolyón megtalálhatók.

A világ nyelveit rögzítő statisztika, amely az imént ismertetett adatok fényében a magyarság helyzetét nem éppen kedvezőtlen színben mutatja be, bizony megfontolást követel. A nemzet fogyatkozása (ki kell mondanunk) drámai méreteket öltött, és hovatovább ugyanazokkal a sötét jóslatokkal kell megküzdenünk, amelyek annak idején (közel két évszázada: a „herderi jóslat” korában) nyugtalanították a reformkori magyar értelmiséget: Széchenyit, Wesselényit, Kölcseyt és Vörösmartyt. Ráadásul a magyarságnak a maga történelmi szállásterületein, hol kíméletlenebb eszközöket használó asszimilációs kényszerrel (mint most Szlovákiában), hol csendesebb beolvasztási politikával (mint most Erdélyben vagy Kárpátalján), de mindig a nyelvét és a nemzeti identitását veszélyeztető állami stratégiákkal kell megküzdenie. Ugyanakkor nem mondható el az, hogy idehaza, Magyarországon határozottabb anyanyelv-védő stratégia számíthatnánk. Természetesen vannak ennek a nyelvvédelemnek elszánt munkásai és intézményei – hadd említsem meg a hazai és a határokon túl működő írószervezeteket vagy olyan egyesületeket, mint az Anyanyelvpolók Szövetsége, az Anyanyelvi Konferencia, illetve a kisebbségi magyar közösségek nyelvpoló mozgalmi. Ezeknek a társadalomban betöltött szerepe, a rendelkezésükre álló nyilvánosság jóval szegényesebb, mint azoké a (például televíziós) vállalkozásoké, amelyek nem építik, hanem kimondottan rombolják a nemzeti közösség anyanyelvi kultúráját és kötődéseit. Átgondolni és tennivaló ezért van éppen elég – természetesen nem egy ilyen ünnepi előadásnak kell ezeket számba vennie.

Kölcsey idézésével kezdtem az imént gondolatmenetemet, hadd fejezzem be ugyancsak Kölcseyvel. Mégpedig, már csak amiatt is, hogy követni tudjam e hely szellemét, a Kazinczy Ferenc emlékezetét megörökítő akadémiai emlékbeszédet idézem fel. „Épések lesznek talán szavaim: de keserű, kínos emlékezetek támadnak lelkemben. Mert gondolkodom a nép-

ről, mely Zrínyit, az író, el tudta feledni; mely Faludit, míg élt, nem ismeré, mely Révairól hallani nem akart; mely Baróti Szabót és Virágot meg nem siratta; s melynek kebelében az ötvenhat évet szakadatlan munka közt eltöltött Kazinczy nyomorúsággal élt és holt.” A keserűség, amely a nemzeti kultúra igaz értékeinek a köztudatban betöltött mostoha szerepét illeti, ma is időszerű lehetne, legfeljebb mások lennének a példák: Ady Endre, Babits Mihály, József Attila, Németh László és Illyés Gyula (meg még sokan mások, akikről ugyancsak megfeledkezni látszik a nemzet nagy részének emlékezete, és főként megfeledkezni látszanak a nyilvánosságnak azok az intézményei, amelyek leginkább befolyásolják, nagyrészt elbutítják a mai magyarság millióit. Említhetném Radnóti Miklóst is, éppen most, születésének századik évfordulóján, említhetném Kazinczyt és Kölcseyt, száz ember közül kilencvenöt a nevüket sem ismeri.

Nos, amikor tehát azt mérlegeljük, hogy nyelvünk a világban milyen helyet foglal el, arról is beszélünk kellene, hogy irodalmunk alkotó szellemei milyen helyet töltenek be a nemzet emlékezetében, és tanításait vajon ismeri, vállalja, követi-e a mai magyarság. Igen, a vallatóbb és izgatóbb kérdés nem úgy hangzik, hogy nyelvünk milyen helyet tölt be a világban, hanem így: milyen helyet tölt be a mai magyarság életében, gondolkodásában és kultúrájában, Erre a vallató kérdésre egy nagyszabású tudományos konferenciának, a Magyar Tudományos Akadémiának vagy éppen a magyar országgyűlés egy rendkívüli ülésének kellene válaszolnia. ■